

ТОПОСИ І ОСОБЛИВОСТІ СИТУАЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

М. В. Колінько

Реферат. Розглядається «місце» ситуації у просторі комунікативної реальності. Розрізняються приватні ситуаційні моделі, що відображають унікальні ситуації конкретного моменту, і типові ситуаційні моделі, що узагальнюють ознаки декількох приватних моделей. Ефективність комунікативної ситуації залежить від функціональних характеристик спілкування, обумовлених метою і завданнями комунікативної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, комунікативна ситуація, контекст, спілкування.

Оскільки більшість життя людини протікає у взаємодії з іншими людьми, вона майже завжди залучена в соціальні ситуації, взагалі людське буття є буттям у ситуаціях. Знаходячись усередині ситуації, людина не лише її вивчає, але і впливає на неї, коли вибудовує свої стосунки з іншими. Виходячи із вищезазначеного, метою запропонованої статті є дослідження феномена комунікативної ситуації як різновиду соціальної взаємодії.

Людська комунікація здійснюється у конкретному соціокультурному середовищі, на неї впливають різні чинники, особливості учасників і навколишнього простору. Характер комунікації залежить від стану, місця, часу, кількості учасників та інших обставин. Наші дії не однакові у різних умовах. Ще на початку 20-х років минулого століття М. Фоллет сформулювала «закон ситуацій»: різні ситуації вимагають різних типів знань. Необхідно враховувати чинник конкретної ситуації, аналізуючи умови формування і функціонування комунікації. Прив'язуючи загальні соціально-філософські теорії та методи до нашого об'єкта дослідження, слід розуміти, що ситуація є унікальним явищем, а не втіленням універсальної закономірності. Знання, що суб'єктивно набуває значимості і є правильним для одного актора, як зазначає В. Вітхіх, «може мати цінність і для інших акторів, що знаходяться з ним у загальній проблемній ситуації, яка змушує акторів комунікувати і брати участь в ухваленні спільних рішень для врегулювання ситуації» [3]. Тоді, за конвенціональною теорією істини А. Пуанкаре, у результаті угоди суб'єктивне знання визнається як істина для обмеженого проблемною ситуацією кола людей.

Слід розрізнити приватні ситуаційні моделі, що відображають унікальні ситуації конкретного моменту, і типові ситуаційні моделі, що узагальнюють ознаки декількох приватних моделей. Такий підхід був запропонований голландським лінгвістом Т. А. Ван Дейком. Цінність загальної ситуативної моделі полягає в тому, що вона передбачає спадкоємність приватних моделей, слугує місцем, топосом для визначення ефективного реагування в конкретній ситуації, основою для створення нових комунікативних фреймів і сценаріїв. Усвідомлення стандартності, типовості ситуації дозволяє задіяти знання рольового набору: купувати товар у магазині, завіряти документи в нотаріуса, проводити ділові переговори або родинне свято. Таке знання, що отримане людиною в процесі соціалізації і інкультурації, використовується учасниками комунікативної ситуації як контекстуальна рамка, що дозволяє досягти продуктивного спілкування і взаєморозуміння.

Учасник комунікації аналізується як володар деякої множини відносин в контексті безлічі ситуацій. Ситуації розрізняються за формою комунікації та мірою глибини. Дослідження форм комунікації співробітником Інституту філософії НАН України Л.А. Ситніченко за різними рівнями свідомості та способами ставлення до світу привертає увагу до ясперсової «комунікації наявного буття» (Daseinskommunikation), яка функціонує «в межах «простого, неприкрашеного» буття, його природно утворених спільнот (сім'я, а також інші «вітальні» спільноти), об'єднань за предметною доцільністю (економічні союзи й таке

інше) й, нарешті, спільнот, що єднаються в одне ціле ідеєю духовної цілісності (держава, церква)» [9, с. 4]. У межах цих спільнот «наявного буття» формуються типові комунікативні ситуації, що характеризуються формальними стосунками і функціональною солідарністю.

Далі йдеться про комунікацію, основою якої є дух. «У царині духу, ідеї цілого... людина покидає стан примітивності та безтурботності, а характерні для духовного життя конкретні спільноти вперше приводять її до змістовної комунікації» [9, с. 6]. Така людина є носієм змістів, що зберігаються у вітальних спільнотах та розкриваються у духовній цілісності. Таким чином, наявне буття осмислюється в соціологічному плані як відповідне до певних соціальних ролей та приналежності до певної спільноти. Такі форми спілкування є необхідними, але недостатніми для виявлення людської самості. Їх недостатність веде до екзистенції та філософування: «екзистенційне просвітлення починається з досвіду недостатньої комунікації» [Цит. за: 10, с. 47].

Екзистенціальну комунікацію К. Ясперс вважає справжньою, тому що вона будується на «взаємності», «встановленні відкритості», «люблячій боротьбі» [Цит. за: 9, с. 7], тобто екзистенціальність наповнює ситуацію більш глибокими особистими смислами на противагу анонімним, відверто-утилітарним стосункам. У ній відбувається прорив екзистенції до трансценденції. Таким чином, проводиться важлива ідея про те, що «і комунікація, і екзистенція з необхідністю потребують певного підґрунтя, а саме – у трансценденції» [Цит. за: 9, с. 7].

Ефективність комунікативної ситуації залежить і від функціональних характеристик спілкування, обумовлених метою й завданнями комунікативної взаємодії. Досвідчений соціальний актор використовує репертуар соціальних навичок і мовних кодів. Кодом, який є заданим і соціально обумовленим варіантом мови, індивіди користуються, виходячи з принципів стратифікаційної варіативності (соціальний стан, культурна ідентичність).

Функціоналістська модель пропонує такий тип поведінки, за якого індивід вміє знаходити та втілювати з репертуару найбільш доцільні у даній ситуації навички. У такому випадку на перший план виходить ситуативна варіативність (регістр, тобто соціально-експресивна настанова комунікантів, від якої залежить тональність дискурсу). Як передаються смисли та відтінки інформації, від цього залежить зміст, форма та можливості зміни ситуації.

Типова ситуація створюється за певними нормами та схемами поведінки, розвивається за певним сценарієм, тобто передбачає стандартну послідовність дій, відомих, відлагоджених і передбачених. Розуміти нову ситуацію ми в змозі тільки тоді, коли спираємось на минулий досвід. Сценарій у певний спосіб організовує нашу поведінку і дозволяє правильно інтерпретувати дії інших. Якщо «ситуація знайома, знання сценарію дозволяє автоматично здійснювати всі необхідні дії. Якщо ж людина стикається з незнайомою ситуацією, це ускладнює її адекватну поведінку» [4, с. 58].

Стандартність ситуації детермінується правилами і нормами, що регулюють її. Як відзначає А.П. Садохін, культури розрізняються за мірою жорсткості загальноприйнятих норм і правил. «Вважається, що на комунікативну поведінку людей найсильніше впливають два основні види норм – правосуддя і взаємність. Норма правосуддя складається з двох різних значень: справедливість і рівність... Справедливість тісно пов'язана з поняттям *заслужене*, здобуттям якихось благ за правом. Норма рівності має на увазі, що всі блага повинні розподілятися порівну між людьми незалежно від їх особистого внеску та індивідуальних потреб» [4, с. 147]. Багато дослідників відзначають, що в індивідуалістичних культурах в основному орієнтуються на норму справедливості, а в колективістських – на рівність. Це пов'язано з тим, що норма справедливості слугує індивідуальним інтересам людини, а норма рівності – загальним інтересам членів групи. «Культури, що цінують норму справедливості, заохочують індивідуальні внески, ідеї, права і обов'язки окремої особи. Культури, що цінують рівність, віддають пріоритет груповій гармонії, згоді, обов'язкам особи по відношенню до їх групи» [4, с. 148].

Норма взаємності – це внутрішня моральна угода, на якій ґрунтуються стосунки між людьми. Але якщо в колективістських культурах норми взаємності обов'язкові, в індивідуалістичних вони вважаються добровільними. Норми добровільної взаємності ґрунтуються на вільному виборі людини і її бажанні взаємного спілкування, а норми обов'язкової взаємності орієнтуються на групу, її потреби й інтереси.

Правила більш індивідуалізовані, ніж норми, більш умовні і залежать від ситуації та особистих характеристик комунікантів. Вони складаються за принципом доцільності й потрібні для «узгодження людської діяльності й упорядкування соціального життя» [4, с. 148].

Представники різних культур не можуть передбачити заздалегідь хід комунікативної ситуації, ґрунтуючись лише на правилах і нормах своєї культури. У міжкультурній комунікації стандартна ситуація може перетворитися на незнайому і призвести до конфлікту або нерозуміння між комунікантами. Необхідно розуміти загальні соціальні умови комунікативної взаємодії (загальні знання про світ, соціокультурні норми, закони, рольові відносини), а також специфічні деталі та особливості конкретної ситуації, значення кожної конкретної дії партнера, а «цей смисл не завжди лежить на поверхні, часто він прихований у традиційних уявленнях про нормальну і ненормальну поведінку, які в різних культурах і соціокультурних групах істотно розрізняються» [8, с. 38]. Приховані від комунікантів культурні відмінності раніше практично не бралися до уваги, і невдачі у встановленні контактів пояснювалися особистими недоліками сторін, мовним бар'єром тощо. Сучасні дослідження довели, що є ціла низка чинників, які впливають на успішний хід комунікативної ситуації.

Професор Оксфордського університету М. Аргайл проаналізував чинники соціальної взаємодії, що надають ситуації визначеності:

- цілі;
- правила, тобто загальноприйнята думка про припустиму і неприпустиму поведінку в ряді конкретних ситуацій;
- ролі, тобто прийняті в даній культурі моделі взаємодії;
- набір елементарних дій: прості вербальні і невербальні форми участі у взаємодії;
- послідовність поведінкових актів (наприклад, прийнятий порядок зміни ролей тих, хто говорить і слухає);
- концепти-знання, тобто наявність в когнітивній структурі певних категорій, що забезпечують розуміння ситуації. У соціальній ситуації такими концептами виступають уявлення про людей, соціальну структуру, елементи взаємодії й об'єкти, що включені у взаємодію;
- фізичне середовище, елементами якого є межі ситуації (закрите приміщення, площа і т.п.), фізичні якості середовища, що впливають на органи чуття (колір, шум, запахи), реквізит (класна дошка, парти в шкільному класі), просторові умови (відстані між людьми й об'єктами);
- мова, тобто ситуаційно обумовлені словник, звороти мови, інтонації, що використовують учасники взаємодії;
- труднощі і навички – різні перешкоди у взаємодії й навички їх подолання [Цит. за: 7, с. 158].

Крім того, ситуація характеризується за мірою формалізації, орієнтації на виконання справи або спілкування. Оксфордські вчені виділили типи міжособистісних соціальних ситуацій: офіційні (формальні) події, спілкування з близьким оточенням, випадкові епізодичні зустрічі із знайомими, контакти в магазинах і на роботі, асиметричні взаємодії, пов'язані з соціальними уміннями (навчання, керівництво, інтерв'ювання); конфлікт і переговори, групова дискусія [Цит. за: 7, с. 159]. Запропонована типологія викликає певні заперечення, вона не є вичерпною, з одного боку, і містить дублювання ситуацій, з іншого (наприклад, переговори можна віднести до офіційних подій, а групова дискусія може бути між близькими або знайомими, у процесі навчання тощо). Але ж ми подаємо її тому, що вона

дає уявлення про детермінанти ситуативної комунікації. Узагальнюючи різні концепції, пропонуємо наступну типологію комунікативних ситуацій.

За терміном спілкування можна виділити контактні ситуації (за аналогією із таким типом соціальної взаємодії, як соціальний контакт, наприклад, зустріч із знайомими, спілкування з оператором мобільного зв'язку, придбання товару у магазині), тобто *епізодичні* і *випадкові*; *періодичні* (коли ситуації повторюються, що пояснюється існуванням тривалих відносин, наприклад, навчання, робочі стосунки, спілкування з друзями); ситуації, основою яких є *довготривалі відносини* у межах певних соціальних інститутів (політичних, релігійних, сім'ї).

За характером взаємодії ситуації можуть бути конфліктні або солідарні. За кількістю учасників – між двома комунікантами, групові, ситуації, між одним та багатьма (лекція, виступ у театрі).

Класифікація *стандартних* ситуацій за способом організації міжособистісної взаємодії і структуризацією часу була запропонована американським вченим Е. Берном. Вона враховує соціальні ролі, сценарій дій, а також правила і норми, що регулюють хід комунікації [4, с. 126]. Подано наступні форми ситуаційної поведінки: замкнутість, ритуали, проведення часу, спільна діяльність, гра, близькість.

Замкнутість – це погранична ситуація, коли явна комунікація між людьми відсутня. Людина при цьому знаходиться серед людей, але не спілкується з ними. Таке буває досить часто – в поїзді, в очікуванні прийому у лікаря, навіть під час вечірки.

Ритуали – це звичні дії, що повторюються і не несуть смислового навантаження. Вони можуть носити як формальний характер (дипломатичний прийом), так і бути частиною неформального спілкування (вітання, прощання, вдячність). Ритуали дають людям можливість встановлювати контакти і проводити час разом, не зближуючись при цьому» [4, с. 127].

Фатичне або контактовстановлювальне спілкування описав відомий антрополог Б. Малиновський. Воно здійснюється з метою обміну висловлюваннями для підтримки розмови, наприклад, англійська розмова про погоду, питання «Як справи?» або про стан здоров'я. Така розмова закладає фундамент зв'язку між співрозмовниками. Дослідження використання мови без явної чіткої мети заслуговує на увагу, тому що у цій схемі не слово, а культурний код має значення. Розуміння досягається за рахунок знання елементів коду. «Коли люди, закінчивши свою повсякденну працю, сидять біля багаття у своєму селі, або коли вони бесідуєть, щоб відпочити від роботи, або коли вони супроводжують просту ручну роботу розмовами, котрі ніяк не пов'язані з тим, що вони роблять, то зрозуміло, що тут ми стикаємось з якимсь іншим способом використання мови, з якимсь іншим типом функції мовленнєвого спілкування. Мова тут не залежить від того, що відбувається у дану мить, вона навіть здається такою, що залишає будь-який контекст ситуації. Смысл кожного висловлювання неможливо пов'язати з поведінкою того, хто говорить або слухає, з призначенням того, чим вони зайняті у даний момент... Мова у цій функції виступає не як знаряддя думки, а як спосіб дії» [Цит. за: 2, с. 318-319]. Умовна форма висловлювання не несе і не очікує інформативного повідомлення, а відтворює традицію.

Проведення часу – напівритуальні розмови про проблеми і події, відомі всім. Вони не так передбачені, як ритуали, хоч і характеризуються деякою повторюваністю. Проведення часу завжди соціально запрограмоване, оскільки дозволяє говорити лише в певному стилі і на допустимі теми. Прикладами можуть бути розмови на вечірці, де люди недостатньо добре знайомі один з одним, або під час очікування офіційних зборів. Проведення часу дозволяє легко підтримувати приятельські стосунки, а також заводити нові корисні знайомства і зв'язки.

Спільна діяльність є взаємодією між людьми на роботі з метою ефективного досягнення поставлених цілей.

Гра – найбільш складний тип спілкування, в якому кожна сторона неусвідомлено прагне досягти переваги і отримати винагороду. На думку Е. Берна, західна культура не

сприяє *близькості* і не заохочує до *щирості* (яку можуть використовувати на шкоду), а *проведення часу* набридає. Тому люди, позбавляючись від нудьги проведення часу, але уникаючи при цьому негативних наслідків близькості, звертаються до ігор.

Близькість – ще одна погранична ситуація, вільне від ігор спілкування, пов'язане з теплими, зацікавленими стосунками між людьми» [4, с. 128]. Вона, на думку Е. Берна, є найдосконалішою формою людських відносин, але ж, на нашу думку, більш характерною для домашнього світу.

На процеси комунікації впливають особистісна і соціальна ідентичність. Адже наша поведінка, а також поведінка, якої ми очікуємо від інших людей, багато в чому пов'язана з членством у соціальних групах, з тим, приналежність до якої з них актуалізується в ситуації комунікації. У невизначеній ситуації, коли ідентичності комунікантів піддаються оцінці або сумніву, виникає загроза порушення або навіть втрати публічного персонального образу. На ці виміри можуть вплинути культурні норми, міра формальності, публічності і близькості стосунків, тому інтерпретація образу і його трансформацій обов'язково повинна враховувати культурні контексти.

«На основі ситуаційної моделі здійснюється адекватна інтерпретація конкретного дискурсу, лише на її основі можна визначити істинність або помилковість висловів, що складають дискурс» [6, с. 68]. Цицерон зазначав, що найважче в мові, як і в житті, – зрозуміти, що в якому випадку доречно. Не всякий статус, авторитет, вік, місце, час і публіка допускають однорідність думок і виразів.

Метою створення комунікативної ситуації є реалізація змістовного задуму спілкування. Різний тезаурус, сукупний соціальний досвід, культурна пам'ять змінює смисловий простір інформації, що передається. Соціокультурний контекст, комунікативне оточення формує смислове поле ситуації. М. Бахтін розглядав контекстуальну комунікацію, де акцент зміщується з суб'єктів як дійових осіб на контекст інтеракції. Контекст має важливе значення для продуктивного спілкування. Розглянути поведінку людини в певному контексті означає помістити її в такі рамки, в яких вчинки цієї людини набувають більш-менш однозначного сенсу. Відсутність таких меж не дає суб'єкту зорієнтуватися в ситуації.

Значною є роль контексту у сприйнятті різних культурних спільнот. Істотно розрізняється подання персонального образу учасника комунікації в індивідуалістичних і колективістських культурах. У культурах Сходу публічний образ людини визначається конкретною ситуацією і контекстом значно більше, ніж у західній культурі. Західний тип особистості відображає «внутрішнє Я людини і не залежить від контексту ситуації. У таких культурах Я людини завжди є вільним, «збереження обличчя» пов'язане із захистом своєї автономії при одночасній повазі прав інших людей. У колективістських культурах Я людини ніколи не вільне, воно обмежене взаємними рольовими зобов'язаннями» [4, с. 154].

Людина далекосхідної культури не уявляє свого індивідуального буття поза групою, тому позначає себе у акті мовлення в ролі суб'єкта, який ідентифікує себе як частку колективного цілого. Реалізація окремого індивіда відбувається завдяки його становищу в групі. У свою чергу груповий успіх розповсюджується на кожного представника колективу. Е. Бенвеніст, аналізуючи використання займенників у мовах Далекого Сходу, відмічав навмисну відсутність особових займенників у колективному спілкуванні, тому що правила ввічливості потребують формулювання перифразів або особливих форм заміни прямих особистих вказівок. «Такого роду вживання лише підкреслюють значущість тих форм, яких уникають, бо імпліцитна наявність займенників і надає певного соціального і культурного значення субститутам, що визначаються колективними суспільними відносинами» [2, с. 295].

Колективна діяльність відображає глибинне відчуття Ми-спільноти, репрезентує культуру співучасті. Наприклад, японські середньовічні художники були здатні самі від початку і до кінця створювати культурний об'єкт, але об'єднувалися для колективної творчості, чекаючи створення якісно кращого твору. Відрефлексована традиція спільної мислєдіяльності, діалогічний характер художньої творчості не були характерними для архаїчних суспільств. Проте в різні періоди в далекосхідних культурах наявне це культурне

явище. Сходознавець Є. Штейнер відзначає, що діалогічне спілкування різних індивідуальних свідомостей або ніби-особистостей в акті колективної творчості створює колективну картину світу [11, с. 164]. Її дослідження показує, що свідомість особи японця або китайця реалізується як самосвідомість у континуумі «Я – інші».

Контекстність сприйняття людини у східній культурі підтверджується лінгвістикою. У західних мовах слова, що виражають поняття «людина», не містять в собі значення «стосунки з іншими». *Man* і *person* означають незалежних один від одного поведінкових суб'єктів. Професор Токійського університету Кумон на аналізі слова «нінген» (людина) показує світоглядні особливості східного сприйняття індивіда і соціуму. Його трактування (*проміжок, інтервал, серед, між*) показують, що в семантичному полі «нінген» можна виділити щонайменше три значення. Перше – «людська істота, що знаходиться в просторі *ма*, – у світі речей та інших людей». Друге значення – «група людей, що знаходяться в соціальному полі *айдагара*, тобто в контексті». Третє – «саме соціальне поле – людство як форма і можливість взаємодії людини з людиною» [11, с. 166]. Японець завжди усвідомлював себе в контексті своєї культурної комунікації, тоді як європеєць або американець перш за все піклується про свій особистий імідж.

За масштабом контексту, що задіяний у комунікації як ресурс, розрізняють дискурсивну, ситуаційну і перехідну ідентичність. Дискурсивна ідентичність використовує найближчий контекст висловлювань у ході безпосередньої взаємодії, ситуаційна – віддалений контекст і позаситуативні цілі, що впливають на комунікацію. Перехідна ідентичність виникає в просторі комунікації і веде до скріплення найближчого і віддаленого контекстів дії.

Засвоєння культурних норм і цінностей індивідом відбувається на свідомому і несвідомому рівнях. Соціалізація, що включає виховання та освіту, є усвідомленим механізмом інкультурації. Коли в формуванні цього механізму беруть участь стихійні обставини, життєві, побутові ситуації, мова йде про несвідомий рівень засвоєння культури.

Мотивована і доцільна мовна комунікація відрізняється від свідомо немотивованої поведінки. Це питання цікаве з тієї точки зору, як стереотипи впливають на ефективність комунікації. Свідомо немотивована мовна діяльність виявляється у ступені стереотипізації мислення. Стереотипна реакція – це, перш за все, несвідома реакція, що перетворюється у навичку, стандартизує поведінку. Цим механізмом пояснюються спонтанні групові реакції на мовні стимули (біхевіоризм), які відома дослідниця у галузі семіосоціопсихології Т.М. Дрідзе характеризує як ситуативно обумовлене гальмування в мотиваційному полі свідомості [5, с. 129].

Цікавим прикладом поєднання стихійного і закономірного, раціонального і емоційного у навчальному процесі може бути ситуативна методика проведення семінарського заняття зі студентами. Переключення уваги з одного учасника ситуації на іншого можна сприймати як специфічну комунікативну драматургію, культурну гру з ідентичністю у межах освітнього процесу. Реакцією на педагогічні виклики можуть бути різні методики та інноваційні прийоми, однак спосіб побудови і динаміки комунікації обумовлений полем взаємодії викладача і студентів.

Поділимося педагогічним досвідом кафедри філософії Донецького національного університету. Керуючись думкою Х.-Г. Гадамера про те, що гра є путівною ниткою онтологічної експлікації, за певною темою (зокрема, за матеріалом із сучасної західної філософії) ми проводимо семінарське заняття у вигляді гри. У студентській аудиторії на реалізацію завдань заняття може працювати потреба в насичених емоціях і переживаннях. Обмін не лише інформацією, а подією, що хвилює, причетність до події дає більший ефект в емоційній, непідготовленій (не навантаженій каменями сформованих уявлень та знань) аудиторії. Ігрова форма ставить у центр управління навчанням самого студента в реальній ситуації взаємодії з іншими учасниками навчального процесу, дає можливість проявитися вільній творчості студентів. Спосіб буття у грі є саморепрезентацією суб'єкта. Гра вивільняє суб'єктивність, формує креативне ставлення людини до світу. Стратегічною метою такої

колективної гри є залучення. Однак процес гри лише тоді відповідає своїй меті, коли той, хто грає, в нього занурюється. Гра залучає людину, створюючи ситуацію безпосереднього переживання іншого (знання, людини тощо), створюючи інтригу.

Стан самої культурної гри кожен мить диктує комунікантам ті чи інші вибори, котрі учасники свідомо мають відтворити. Зсув аутопоетичних процесів з педагога до студента і навпаки складає сутність адаптації до мінливих умов навчальної ситуації. Ситуація гри звільняє від жорстких рамок теоретичного аналізу і дисципліни, знання перестає сприйматися як нав'язане, зовнішнє, незрозуміле стає бажаним, знання – очікуваним. Простір гри створює платформу для взаєморозуміння і співпраці викладача і студентів. Ситуаційний підхід пропонує реінтерпретувати комунікацію, підсилюючи увагу до динамічних умов і контекстів взаємодії. Зокрема, І. Гофман вводить уявлення про цілісну інтерактивну ситуацію, що детермінує індивідуальну поведінку її учасників.

Якщо у повсякденних ситуаціях людина щось обирає, то для цього вибору є свої причини та мотивація, дуже часто ними є уявлення про справедливість.

Наприклад, фемінна та маскулітна моделі світобачення та поведінки мають свої відмінності, що веде до формування різних ціннісних орієнтирів та способів розв'язування моральних проблем. Моральні принципи *етики справедливості*, фундаментальні теоретичні і практичні орієнтири суспільства є характерними для маскулітного мислення. У сучасному аксіологічному просторі гендерних досліджень з легкої руки Керол Гілган активно вживається концепт *етики турботи*. Вона привертає увагу від логіки морального вибору до його реальних наслідків, що відповідає методологічним розвідкам феноменології, експлікуючи проблемне коло повсякденного.

Не завжди, приймаючи універсальні принципи, абсолютні ідеали, жінка надає перевагу мінливому, відносному, обумовленому. Для жінки істотними стають нюанси конкретних ситуацій, що породжують моральні проблеми, унікальність людини в даних ситуаціях. Суб'єкт, який знаходиться в епіцентрі ситуаційного виробництва, задає ситуації людиномірний масштаб. Тобто сама людина-актор є більш важливою, ніж соціальні і культурні контексти комунікації. Виникає поняття конкретизованої справедливості, ще не дуже визначене, але актуальне.

Ця умовність, ситуативність мислення та поведінки відповідає сучасним характеристикам сучасного суспільства, особливо мережевим його формам, які потребують динамічності, гнучкості та швидкого реагування. На нашу думку, концепти етики справедливості чи турботи існують у сучасному світі вже не як жіночі та чоловічі, але описують певні типи аксіологічно забарвленого ставлення до соціального світу.

Як і до багатьох інших феноменів соціальної взаємодії, до комунікації застосовне твердження: якщо люди сприймають ситуації як дійсні, ці ситуації стають дійсними за своїми наслідками. Про це нам відомо з висловлювання У. Томаса, котрий, можливо, і не підозрював, що його формула стане одною з основних теорем соціальних наук. Вона показує, що люди реагують не лише на об'єктивні особливості ситуації, але і на значення, яке ця ситуація має для них. І коли вони надають якомусь значення ситуації, їх подальша поведінка і деякі наслідки цієї поведінки визначаються цим приписаним значенням. Для того, щоб не перетворитися на порожню абстракцію, це судження повинно аналізуватися у зв'язку з конкретними обставинами. «Визначення ситуації» означає в У. Томаса не те, як люди бачать навколишній світ, а те, крізь яку систему цінностей ми світ бачимо. Якщо людина думає, що її уявлення про якусь ситуацію відповідають дійсності, то вона поводить себе так, як того вимагають ці уявлення, і наслідки її поведінки сповна реальні. «Наші реакції перетворюють похмурі передчуття на повсякденну яву, роблячи слова плоттю» [1, с. 19].

Проблема полягає в тому, що наш мозок дуже часто не в змозі відрізнити ситуації уявні від реальних. Створити дійсність нам допомагає картина світу, виправдовуючи уявлення, сконструйовані нашою фантазією і реалізовані у наших вчинках. Р. Мертон розвинув цю ідею в концепції пророкування, що самовиконується.

Є різниця між відношенням, що декларується у певній ситуації, і реальними діями у самій цій ситуації. Перебування в іншому середовищі, екстремальність ситуації змінює погляди та уявлення людини. Тому особливої уваги потребує феномен стресової ситуації. Стрес може бути ситуацією сьогодення, минулого (неприйняття минулого) або майбутнього (боязнь чогось в майбутньому). Небезпека полягає не в механізмі стресової ситуації, а в неправильному ставленні до неї. Наскільки людина включає стресову ситуацію в своє життя як необхідну умову розвитку, настільки вона заздалегідь є підготовленою до стресів і їх подолання. Ситуативність стресу дозволяє змінювати ставлення і дискредитувати його значущість. Використовуються копінгові стратегії, щоб впоратися із викликами буденного життя, подолати стрес. Філософія, формуючи картину світу, застерігає від однозначного його сприйняття, одновимірного уявлення ситуацій. Солідарність, милосердя, толерантність формують позитивне ставлення до ситуації, допомагають впоратися із конфліктом.

Таким чином, можна стверджувати, що ситуаційні комунікативні моделі є важливим шаром дослідження соціальної комунікації і необхідною основою розуміння текстуальної взаємодії. Їх значення полягає в тому, що вони містять важливі соціальні категорії, прийняті в суспільстві та особистісні знання носіїв культури та мови, що перетворюють соціокультурний досвід минулих поколінь, настанови і наміри комунікації, оцінки і емоційні реакції. Аналіз конкретних ситуацій є можливим тільки за умов застосування знання про типові ситуаційні моделі і загальний соціальний контекст. Ситуації не є статичними, вони змінюються залежно від конвенціональних установок (норм, правил, законів, цінностей), які набувають певного контексту. Сам контекст і його розуміння є динамічним та розглядається як процес. Ми не маємо наміру стверджувати, що повною мірою знаємо механізм ситуативної взаємодії. Однак на основі проведеного дослідження можна виділити чинники, що впливають на створення зрозумілої комунікаційної ситуації: цілі, набір дій і послідовність актів, концепти-знання і тональність дискурсу. Стратегії розуміння ситуації базуються на таких ключових ознаках спілкування, як стереотипні висловлювання і ритуалізовані дії, мета і завдання, характер комунікативної взаємодії. Аналіз форми комунікації, глибини відносин, знання сценарію і мовних кодів, характеристик учасників спілкування і соціального контексту підвищує ефективність партнерської комунікативної взаємодії.

РЕЗІЮМЕ

Рассматривается «место» ситуации в пространстве коммуникативной реальности. Различаются частные ситуационные модели, отображающие уникальные ситуации конкретного момента, и типовые ситуационные модели, обобщающие признаки нескольких частных моделей. Эффективность коммуникативной ситуации зависит от функциональных характеристик общения, обусловленных целью и задачами коммуникативного взаимодействия.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, коммуникативная ситуация, контекст, общение.*

SUMMARY

«Place» of situation in space of the communicative reality. Private situational models, which represent the unique situations of concrete moment, and typical situational models, which summarize the signs of a few private models, distinguish. Efficiency of communicative situation depends on functional descriptions of intercourse, conditioned a purpose and tasks of communicative co-operation.

Keywords: *intercultural communication, communicative situation, context, intercourse.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бауман З. Плинні часи: життя в добу непевності / Пер. з англ. А. Марчинського / З. Бауман. – К.: Критика, 2013. – 176 с.

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Под ред., с вступ. статей и комментарием Ю. С. Степанова / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1971. – 447 с.
3. Виттих В. А. Принципы построения ситуационных теорий общества [Электронный ресурс] / В. А. Виттих. – Режим доступа: http://www.ssc.smr.ru/media/ipuss_conf/15/1_03.pdf.
4. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учебник / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 352 с.
5. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. М. Дридзе. – М.: Наука, 1984. – 268 с.
6. Конечкая В. П. Социология коммуникации: учебник / В. П. Конечкая. – М.: Международный ун-т бизнеса и упр-я, 1997. – 304 с.
7. Основы теории коммуникации / сост. Ж. В. Николаева. – Улан-Удэ: ВСГТУ, 2004. – 273 с.
8. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: учеб. пособ. / А. П. Садохин. – М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2011. – 288 с.
9. Ситніченко Л. А. Комуникативно-діалогічна концепція ідентичності в контексті сучасних філософських дискусій / Л. А. Ситніченко. // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2005. – № 48. – С. 3-13.
10. Ситниченко Л. А. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии (критический анализ) / Л. А. Ситниченко. – К.: Наукова думка, 1990. – 112 с.
11. Штейнер Е. С. Феномен человека в японской традиции: личность или квазиличность? / Е.С. Штейнер // Человек и культура: Индивидуальность в истории культуры. – М., 1990. – С. 164-190.